

»NORMALEN PODJETNIK« VS. »POSEBEN AKTIVIST«

Iskanje ravnesja med osebo in prihodnostjo

Izvirni znanstveni članek | 1.01

Datum prejema: 07. 12. 2017

Izveček: Članek, ki ga lahko uvrstimo na področje antropologije osebe, morale in etike, etnografsko predstavi posameznika, ki tvorno oblikuje lastno osebo. To počne v specifičnem okolju sodobne Slovenije. Skrb zase povezuje z delovanjem za svojo in širšo prihodnost. Z različnimi praksami in na osnovi družbeno pripoznanih predlog osebnosti je oblikoval dve predlogi lastne osebnosti – družbenega aktivista in podjetnika – ki ju postavlja v pogajanja in za kateri se mu zdi, da bi med njima moral izbrati eno samo. Pri tem pa si zastavlja vprašanje, kako bi določena izbira, poleg življenjske poti, začrtala tudi prihodnost relevantnih drugih.

Ključne besede: oseba, družbeni aktivist, podjetnik, življenjska pot, prihodnost, antropologija morale in etike, Slovenija

Abstract: This article is inspired by anthropology of personhood, morality, and ethics. It features an ethnographic portrayal of a man who is actively shaping himself as a person. He does so in the specific context of contemporary Slovenia. He ties his care of the self to how he shapes the future both in a personal and broader context. Through various practices, and influenced by socially recognized models of personality, he has moulded the outlines of two personalities – he is a social activist and an entrepreneur; he negotiates between them and believes he must choose one. In attempting to strike a balance, he is concerned with how choosing either would affect his future life as well as the future of relevant others.

Keywords: person, social activist, entrepreneur, life course, future, anthropology of morality and ethics, Slovenia

Uvod

V članku se bom osredinil na posameznika, s katerim etnografsko sodelujem že dlje časa. Sodelovati sva začela zaradi dejavnosti, ki jo goji, tukaj pa se bom ukvarjal z vprašanjem, kako se je s to in drugimi dejavnostmi oblikoval kot oseba. Izbranec, imenoval ga bom Lenart, v etnografiji ne nastopa zato, ker je bil v nekem trenutku »pri roki«, ampak ker vztrajno premišlja svojo in širšo prihodnost ter k njej tvorno usmerja lastne in družbene smernice.¹

Članek se posveča vprašanju, na osnovi česa se konkretni posameznik prepozna kot oseba, tj. kot človek, za kogar velja, da deluje etično (Lambek 2013: 837).² Pri tem ugotavljam, da so na delu družbeno pripoznane predloge osebnosti, s katerimi je akter oblikoval lastne predloge osebnosti. Med družbeno in lastno predlogo osebnosti torej obstaja trdna vez (Lambek 2013: 838), ki jo je Marcel Mauss definiral s konceptom *personnage* (1985 [1938]). Ta zastopa primere, ko posameznik ne zgolj igra ali verja-

me v neko vlogo, temveč ga ta prevzame na način, da se vzpostavi kot celovita oseba. Michael Lambek je k temu dodal, da se vsakdo kot oseba oblikuje tvorno, torej avtopoetično, da pa to dela po javnih »kriterijih, konceptih, modelih in vodilih« za realizacijo ter v medosebni in vzajemno potrjujoči interakciji z drugimi (2013: 837–838). Posvečal se bom torej portretirančevim podobam samega sebe in njegovemu udejanjanju le-teh, upoštevajoč zgodovinski in družbeno-kulturni okvir delovanja.³ Predloge ali podobe osebnosti razumem kot opredmetene, osebi »zunanje«, nanjo delujoče kot objektivizirano sebstvo. Pri tem jih ne želim definirati kot »rezultante« značajskih lastnosti človeka (čeprav so nedvomno tudi to), temveč kot družbeno pripoznane ideale osebnosti, ki se v podobnih oblikah pojavljajo tudi pri drugih, nemara v družbi podobno umeščenih ljudeh. Povrhu so to vselej »prizemljene« predloge, nastale iz posameznikovega praktičnega delovanja. To pa je šele opredelitev osnovne prizme, skozi katero gledam preučevanca kot osebo, medtem ko je glavno vprašanje prispevka naslednje: na kakšen način te predloge usmerjajo akterjevo delovanje, še posebej pa njegovo razumevanje, videnje in udejanjanje prihodnosti?

1 Raziskava je nastala v okviru projekta *Misliti bodočnost*, ki ga pod šifro J6-7480 podpira Javna agencija za raziskovalno dejavnost RS. S premišljevalci in oblikovalci prihodnosti sem se, drugače kot tukaj, ukvarjal že prej (npr. Kozorog 2016).

2 Zunaj te analize ostaja psihološki profil človeka, prav tako »odtis« kulture v osebnost, torej vprašanje, kakšne kulturne vzorce je ponotranjil med socializacijo v zgodnjem obdobju življenja. Nadalje niso predmet analize identifikacije, ki se pri vsakem posamezniku kopičijo, mešajo, vrstijo itn., kar je antropologija v 90. letih 20. stoletja množično preučevala pod krovnim pojmom identitete.

3 Naj dodam, naj bralci ne pričakujejo daljših orisov zgodovinskih, družbeno-kulturnih, geografskih itn. razmer, v katerih akter deluje – na primer postsocializma in režimov neoliberalnega kapitalizma – saj so to opravili že drugi avtorji. Nasprotno želim te kontekste uprizoriti z etnografskimi portreti dejavnosti, dogodkov, razmišljanj, pojmov itn.

* Miha Kozorog, dr. etnologije, docent, znanstveni sodelavec, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, in ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje, Novi trg 2, 1000 Ljubljana; miha.kozorog@ff.uni-lj.si.

Pri sogovorniku bom opazoval dve predlogi lastne vloge v svetu. Njegova ideala življenjske vloge sta »družbeni aktivist« in »podjetnik«. Obe predlogi sta zanj intimni, lastni, družbeno pa sta – sicer z različnimi implikacijami – močno cenjeni. Akter ju razume kot različni in ločeni, obenem – in to je ključno – pa si prizadeva za oblikovanje samega sebe v celovito in trajno osebo (glej Lambek 2013), zato želi med njima izbrati, kar ga spravlja v dvom, kateri slediti, jo udeležati. To osebno pogajanje zanj ni preprosto, saj bi mu izbira domnevno začrtala življenjsko pot, ko bi izbrani ideal omogočal, terjal, preprečil in zavračal določena dejanja. Marsikaj od tega, kar prvi ali drugi ideal omogoča, terja, preprečuje in zavrača, je vnaprej predvidljivo, to pa omogoča zamišljanje prihodnje življenjske poti. Izkaže pa se, da premišljanje prihodnosti ne zadeva le posameznikove življenjske poti, ampak je nanjo vezana tudi prihodnost osebi pomembnih ljudi, skupnosti in krajev.

Portretiranec je to opisal s prispodobo dveh vzporednih in povezanih tirnic, na katerih deluje istočasno: na prvi oblikuje samega sebe, na drugi pa ustvarja družbene spremembe proti »boljši družbi«. K temu je še dodal, da je prva tirnica motivacijska osnova, ki poganja drugo tirnico. A kot bo razvidno iz najinih pogovorov, velja tudi obratno, torej da tudi druga poganja prvo. S prvo najbolj povezuje podjetnika, z drugo pa aktivista, čeprav tudi aktivist hodi po prvi, enako kot se lahko podjetnik znajde na drugi. Ta prepletena razmerja ga spravlja v dvome, kateri od dveh predlog slediti, da bodo njegova oseba in nanjo vezane vrednote v prihodnosti dobile »prave« oblike.

Tako ubeseden niz razmerij – med delujočim posameznikom, predlogami osebnosti, življenjsko potjo, tehtanjem in predstavami prihodnosti – naj »krasi« predvsem uvod, v nadaljevanju pa se bom skušal čim bolj držati etnografskih opisov in čim bolj jasnih pojasnil in izvlečkov o nakazanih razmerjih. Vseeno pa moram, preden začnem s portretom osebe, svojo raziskavo umestiti v sklop antropoloških raziskav, neposredno povezanih s temi vprašanji. Članek premišlja ideje o morali in etiki,⁴ ki nikakor niso nove, čeprav opažamo porast zanimanja zanje (Cassanti in Hickman 2014). Ker danes o tem nastajajo številna dela, bom selektivno izpostavil le nekatere probleme, pomembne za obravnavani primer.

Antropologija morale in etike

Antropologija morale in etike, ki naj po mnenju predlagateljev kot raziskovalni imperativ (in ne kot poddisciplina) zaznamuje disciplino v tem stoletju, v temelju zadeva vprašanje, kako ljudje izbiramo dejanja. Glede na zgodovino vede, ki je socializiranega posameznika pogosto obravnavala kot izvršitelja družbenih vrednot, norm in pravil, antropologi postavljajo vprašanje, ali sploh ter

kdaj in kako smo pri izbiri svojih dejanj svobodni. Predpostavka, da ljudje podrejamo svoja dejanja skupnosti, je vpisana v temelje družboslovja, kot jih je definiral Émile Durkheim; človek deluje moralno in dela dobro, ko izpolnjuje družbena pričakovanja. Po Jamesu Laidlawu (2014) je ta pogled popolnoma obvladoval družboslovje 20. stoletja, in četudi je to v zadnjih desetletjih prepoznalo zmožnost človekovega delovanja (*agency*), je hkrati to zmožnost dosledno vezalo s strukturami. Zato avtor poziva k premisleku o svobodi zunaj kolesja družbene reprodukcije (Laidlaw 2014: 5–9). Več avtorjev je možno rešitev iskalo v pisanju Michela Foucaulta (1988) o tehnologijah sebstva in v refleksivnem delovanju kot alternativnem modelu razumevanja morale (Faubion 2011; Laidlaw 2014; Robbins 2004; Zigon 2008). Z besedami filozofije: zahtevali so premik od deontološke etike k etiki vrlin. In še opisno: premik od kategoričnega imperativa, torej ko razumsko sistematiziranje sveta narekuje delovanje, k samemu delovanju, torej ne zgolj razumskemu, temveč tudi situacijskemu, telesno-čutnemu odzivanju na okoliščine. Po tem predlogu slednje spodbuja samorefleksijo in dejavno oblikovanje lastne osebe: življenjski pripetljaji nam nastavljajo zrcalo in nastajajoče samopodobe usmerjajo izgradnjo etične osebe. Torej ne družba in zmožnost delovanja kot taki, temveč soočenje z nujno izbiro dejanja v konkretnih okoliščinah usmerja človeka v izbiro takšnih dejanj, da se (bo) počuti(l) kot etična oseba. Didier Fassin je delo etnografov te smeri opisal kot motrenje osebne etike kot subjektivnega dela, s katerim se akterji »upravljajo skladno s svojim spraševanjem o tem, kaj pomeni živeti dobro« (2012: 7). Etiko po tem predlogu torej razumemo kot stalno človekovo motrenje sebe kot dobre osebe. Kljub potrebi po odmiku od Durkheima (odmik, ki je blizu tudi mojemu etnografskemu portretu) pa ostajajo družbene vrednote in norme – socializirano ločevanje med prav in narobe ter občutek za to, kako ravnati, da bo tudi drugim prav – pomembni, habituirani smerokazi v življenju ljudi. Spontani občutek, da naša dejanja »drugi« (ki niso nujno konkretni posamezniki, ampak prav nejasna »družba«) ocenjujejo, hvalijo ali obsojajo (Yan 2011), in ponotranjenje odgovornosti (Laidlaw 2014) svobodno voljo vselej ukalupljata, jo delata družbeno. Nekateri so zato v predpostavljajanju svobodnega, v svetu samoreflektiranega in sebe motrečega posameznika prepoznali zahodnjaško zdravorazumsko ideologijo, ki se ji skuša nadeti status univerzalnosti (Robbins 2007: 295). Pri tem se je Cheryl Mattingly začudila (2012), da so številni za teoretskega vodnika izbrali prav Foucaulta. Čeprav je slednji v svojih zadnjih spisih preučeval svobodno samoizgradnjo posameznika, tega njegovega dela namreč ne bi smeli brati ločeno od starejših razkrivanj režimov vednosti in oblasti. Skrb zase (Foucault 1993 [1984]) danes resda poteka v fragmentiranem svetu, zato je izrazito individualizirana, toda tudi refleksija teh okoliščin je oblika podrejanja ne-

⁴ Pojma se pogosto razume kot sopomenki in uporabljal ju bom v skladu s tem.

kemu režimu (in s tem njegovo vzdrževanje), tj. režimu, ki prav stavi na fragmentacijo (prim. Foucault 2015). Z drugimi besedami, oseba se resda tvorno samooblikuje, a to je v pomembni meri samodiscipliniranje v ustreznem etičnem registru. Morala je tako uokvirjena z diskurzi, ki delujejo kot zapovedi. Tem se subjekt želi podrediti, če sploh želi biti prepoznan kot oseba. Del današnje (tudi s Foucaultom navdahnjene) antropologije zato ne poudarja svobode, temveč ravno nasprotno, podrejanje (glej npr. Lambek 2013: 842–843); še posebej takrat, ko govori o »neoliberalnem subjektu« kot zgodovinskemu subjektu, ki se sicer počuti svobodnega, a je nosilec ekonomsko-političnih programov globalnih razsežnosti z nacionalnimi in lokalnimi specifikami (Ong 2006). Ker je neoliberalna resnica v Sloveniji dobila svojo različico, jo bom v nadaljevanju seveda upošteval.

Cheryl Mattingly pa ponudi še eno alternativo Durkheimu, ki so jo glede na njeno revizijo antropologije morale in etike raziskovalci izbrali redkeje kot foucaultovsko (omenja sebe, Veen Das in Michaela Lambka). Antropologi te smeri, ki jih navdihuje Aristotel, govorijo o »običajni etiki«, ki – in tu so v marsičem podobni sledilcem Foucaulta – zadeva sprotno, praktično in odgovorno individualno presojanje o »najboljšem dobrem« v partikularnih okoliščinah, vselej podvrženo tudi osebnostnim dvomom in negotovostim okoliščin (Lambek 2010; Mattingly 2012: 167). Toda za razliko od privrženecv Foucaulta osebe ne razumejo kot delujoče po trenutnem navdihu, glede na vsakokratne okoliščine, torej stalno samoizgrajujoče, ampak kot tako, ki deluje z vzdrževanjem pogleda nase. Oseba v življenju oblikuje predlogo osebnosti, ki postane trajna osnova njenega moralnega delovanja, četudi lahko na življenjski poti prevzema odstopajoče začasne osebnosti (Lambek 2013). Osebnostne predloge osebnosti zato niso pretirano fluidne, temveč imajo kontinuiteto, saj jih posameznik z delovanjem vzdržuje in neguje (Mattingly 2012: 170). Medtem ko v foucaultovski paradigmi oseba stalno postaja in je izrazito transformativna, se v aristotelovski objektivizira; in medtem ko je v prvi oseba učinek delovanja, je v drugi vzrok delovanja (Mattingly 2012: 173). Mattinglyjeva predlaga več možnih smeri antropološkega raziskovanja ljudi kot »samointerpretativnih« moralnih bitij, »katerih percepcije, interpretacije in dejanja pomagajo oblikovati moralne subjektivitete kot posamične, pa tudi kot kolektivne.« Naj med njenimi predlogi izpostavim le tistega, ki je mojemu namenu najbližji, in sicer raziskati »oblikovanje trajnih teženj na način 'prizemljenih projektov', ki vzpostavljajo posameznikov razlog za nadaljevanje življenja« (Mattingly 2012: 171). Kot bomo videli, si Lenart močno prizadeva, da bi vzdrževal celovito in trajno osebo, toda njena trdnost je obenem »ogrožena« zaradi konkurenčnosti predlog osebnosti podjetnika in aktivista (prim. Robbins 2004). Poglejmo torej v njegovo življenje.

Okolica, izvori, zgledi

Opazil sem ga in nekaj njegovih dejanj interpretiral, ko sem na dolgo in široko pisal o »odročnem kraju« v slovenskih Alpah, ki naj – tako kot Lenartovo pravo ime – ostane zamolčan.⁵ Opazil sem ga, ker v mestecu ljudje opazujejo drug drugega, pripovedujejo o sokrajanih, sploh če ti kakorkoli izstopajo. To raje počnejo z razdalje kot ob osebni stiku, in tako se oblikujejo opisi oseb, ki se v dialogih pogosteje potrjujejo, kot presprašujejo. Lenart, letnik 1981, je očitno izstopal, saj je v pogovorih – katerih različna rdeča nit so prav kraj, njegove problematike in krajan – našel svoje mesto. Za tiste, s katerimi sem se pogosteje družil in ki so bili od pet do deset let starejši od njega, je bil preveč ambiciozen, pa tudi delal je druge stvari, kot so bile v navadi. V navadi pa je bilo, da se o krajevnih stvareh pogovarjamo, ne pa vanje posegamo in jih spreminjamo. Za »mlade« je sploh veljalo, da če vanje že posegajo, naj to počnejo s prav določenim okusom, ki estetsko korenini v kulturi rocka. Ta je zavzemala vidno družbeno mesto, med drugim je označevala osrednja zbirališča mladih. Lenartov okus je bil precej drugačen, v javnosti je deloval skorajda izzivalno. Ko je v svojih zgodnjih dvajsetih na nekem prizorišču, prepojenem z rockom, organiziral ples ob pop glasbi, je pravzaprav sporočal, da namerava lokalno dogajanje sooblikovati po svoji pameti. Za potrebe moje raziskave se je teh časov spomnil kot preizkušnje, saj se je zavedal negativnih govoric na svoj račun in pripisane mu drugačnosti. Toda gnal ga je motiv, da ne sme ponoviti ne dovolj izstopajoče in konfliktom izogibajoče se drže svojih staršev. Po njegovem je ta drža izrazito zaznamovala domači kraj, zato je, kot trdi, zavestno provociral.

Če se navežemo na Durkheima, so okolje Lenartove mladostne socializacije obvladovale norme, kaj je primerno in česa naj se ne počne. Akter pa je zaplul proti toku, proti »reprodukcijski morali« (Robbins 2004, 2007), s tem ob govoricah na svoj račun okrepil norme opazovalcev, obenem pa te norme vsaj rahlo vznemiril in denormaliziral. A pri tem, čeprav je izstopal, ni bil sam. Bil je predstavnik skupine, zbrane v društvu. Številčno je bila skupina dovolj velika, da jo razumem kot generacijski mejnik v krajevnem dožemanju mladosti. Ne le Lenart, čeprav nekakšen »vodja«, ampak je kraj z dotlej neznanim javnim delovanjem torej zaznamovala večja skupina.

Ta prelom moram povezati z zgodovino kraja, ki se je v postsocialistični transformaciji iz administrativnega preobrazil v turistični kraj, lokalna javnost pa je med »turizmom« in krajevno prihodnostjo postavljala skorajda enačaja. Lenart in sopotniki so v razvoju turizma na prelomu

5 O »odročnosti« kot miselnem in snovnem ukvarjanju z lastno geografsko umeščenostjo, ki v precejšnji meri zadeva vprašanja vztrajanja v kraju in njegovega zapuščanja, sem pisal na več mestih (glej npr. Kozorog 2016).

tisočletja aktivno sodelovali, zato je bila ta dejavnost pomembna tudi za generacijsko emancipacijo. Tako so čez poletja delali pri novoustanovljenem in edinem krajevnem ponudniku rekreacije na prostem. Podjetnik, vodja dejavnosti, je pripadal starejši, »rock generaciji«, a je – kot mi je v intervjuju povedal leta 2004 – ugotovil, da njene vrednote (omenil je kajenje marihuane) niso skladne z razvijanjem športnega turizma: »*Treba [je bilo] dobiti ljudi, ki bodo malo bolj resno gledali na te stvari in bodo razumeli, da delo z ljudmi zahteva prisebnost, čednost.*« Zato si je moral zamisliti drugačno lokalno mladino, ki ne bi ponavljala praks preteklih generacij mladih. Vizijo mu je uspelo udejanjiti s socializacijo komaj polnoletnih oseb v svojem podjetju. Za te mlade je bila turistična dejavnost, ki jo je ustvarjal, privlačna: po eni strani je obetala kot ekonomska dejavnost, po drugi pa so bili turisti mladi ljudje, ki so kraju prinašali nov utrip. Prihajali so od vsepovsod, kar je okolje konkretne dejavnosti spreminjalo v relativno – torej glede na druga družbena okolja kraja – kozmopolitsko. V tem okolju so Lenart in drugi ob vodenju skozi »nevarnosti« v »naravi« in komunikaciji v različnih jezikih razvili samozavest. Sodelavci podjetja so v kraju tudi izstopali: skupaj so se družili izven delovnega časa (pogosto s turisti), razvijali lastne kode in se od drugih ločevali po videzu, ki je izražal pripadnost podjetju (uniforma z logotipom podjetja) in značilnosti specifične športne subkulture (telesna postava, športna obleka, sončna očala, rekviziti za šport itn.).

Lenart in sopotniki so se torej oblikovali v okolju, ki je presojalo njihovo drugačnost, a so v podjetju našli emancipacijo in samozavest. Našli pa so tudi zgled podjetnosti, trženja krajevnih danosti in ustvarjanja drugačne prihodnosti kraja, kot je bila slutena dotlej. Ta zgled je bil v veliki meri sam podjetnik, ki je dejavnost vodil. Lenart danes pravi, da so njegovo »energijo« občudovali in posnemali. Sprva tovarniški delavec, ki se je na neki točki življenja odločil preizkusiti v neizkoriščeni turistični niši, jih je navdihoval, še posebej, ker so bili z njim, ko mu je s podjetjem uspelo. Bil je zgled drugega posameznika v kraju, kjer je bilo pričakovano delati skladno z normami. Zgoraj sem omenil, da sem nekatera Lenartova dejanja interpretiral še pred najinim sodelovanjem. Raziskoval sem pripadnost kraju, za katero menim, da je specifična, ker se kaže kot skrb za prihodnost kraja. Ta odnos do kraja ni značilen le za Lenarta in sopotnike kot tudi ne le za mlade, ampak je širši pojav. Ljudi zaposluje premišljanje tega, v kaj se njim dragoceni kraj razvija oziroma kje razpada, pri čemer je pomemben vidik »razpadanja«, da mladi zapuščajo kraj. Pri Lenartu je (bila) ta misel izrazita, zato sem jo tudi opazil. Kazala pa se je različno, enkrat s poudarjanjem strahu in negotovosti, drugič z izražanjem upanja ob navdihujočih vizijah mogoče prihodnosti. Prvo misel sem našel v zapisu o pohodu iz Ljubljane v domači kraj, ki ga je Lenartovo društvo organiziralo v letih 2003 in 2004:

Ker je večina članov [našega] društva študentov in smo vsi dobro seznanjeni s problematiko zaposlovanja in t. i. »begom možganov« [...], smo se odločili, da bo moto tega pohoda ravno ta problem. Naš pohod namreč simbolizira težavno pot domov, saj bo potrebno po razgibanem terenu prehoditi več kot 100 km. Med samim pohodom se bodo gotovo komu porajale misli, ali se ne bi bilo mogoče pametno ustaviti, mogoče celo vrniti nazaj v Ljubljano. Z odločenostjo in dobro voljo pa bomo dokazali, da se je moč vrniti v [domači kraj]. Simbolika tega pohoda je več kot očitna, saj je večina študentov po končanem študiju postavljena pred to isto dilemo. Ali se vrniti [...] ali ostati v Ljubljani. Odločitev je težka in žal pogosto zmaga izbira lažje poti – vrnitev v Ljubljano. S tem pohodom želimo spodbuditi mlade, da se vračajo [...] in tu tudi vztrajajo, hkrati pa bi tudi radi opozorili starejše generacije na dejstvo, da bi se mladi radi vračali, a kaj, ko ni dovolj prostih delovnih mest. (Lenartov zapis; zaradi prikrivanja identitete vira ne navajam)

Nekaj let pozneje, leta 2008, pa sem v lokalnem časopisu zasledil Lenartovo drugačno razmišljanje (skupaj s somišljenikom), češ da ima domači kraj izjemne naravne danosti (v to verjame veliko domačinov), a obenem tudi izjemne nove oblike turizma, ki so lahko vrata v lepši jutri.

Lenart se je osredičanja na kraj in s krajem povezanega optimizma gotovo navzemal pri svojem zgodnjem mentorju, rekreacijskem podjetniku, toda opisana ambivalenca – nihanje med brezprihodnostjo in lepo prihodnostjo ljubljene kraja – je krajevno precej razširjeno občutenje. Obe izjavi pa vsebujeta še en element: apela sta namenjena drugim lokalnim prebivalcem, tistim, ki tako (še) ne mislijo. Moralizatorski ton želi spreminjati zavest širših krogov ljudi. Posameznik sicer lahko plava proti toku, tako kot sta šla podjetnik in Lenart, a za uspeh mora spreminjati okolico, tako kot sta jo podjetnik in Lenart, ko sta pomagala ustvarjati novo generacijo mladih. Poleg zavesti o moči posameznika je torej Lenart posvojil tudi zavest, da mora v vizijo verjeti širši kolektiv; omenim naj, da je športno podjetje najprej prav z namenom razvijanja svojega kadra oblikovalo t. i. *team-building* delavnice (šele pozneje pa jih je začelo ponujati na trgu). Ne torej posameznik z vizijo, ampak posameznik, ki oblikuje skupino z vizijo, lahko dela zgodovinske premike. Kot bom pokazal v nadaljevanju, je Lenarta ta pogled vodil v zelo številna sodelovanja, koalicije, interesne skupine, omrežja itn., ki naj bi skozi dialoge (lahko različno mislečih) prinašali trajne rešitve za odprte probleme.

Strateg

Zgoraj sem Lenarta postavil v kontekst mladostne socializacije, da bi spoznali pomembnejše specifikke družbenega okolja, v katerem se je (samo)oblikoval. Zdaj pa moram

napraviti oster vsebinski rez s preusmeritvijo pogleda na dejavnost, zaradi katere sva sploh začela etnografsko sodelovati. Poleg najinega odnosa bomo spoznali stratega. Stik sem navezal aprila 2013. Takrat sva s Sašo Poljak Istenič (Kozorog in Poljak Istenič 2013) raziskovala rekreacijo v Triglavskem narodnem parku (TNP), kjer ga je naravovarstveni nadzornik omenil kot osebo, ki se ukvarja s statusom gorskega kolesarstva v TNP. Ker je to imelo pomembno mesto v njegovem življenju in pri oblikovanju samopodobe, moram na kratko predstaviti, za kakšen status gre.

Rekreacija v »naravnem okolju« je v Sloveniji podvržena številnim zakonskim predpisom. To področje je zapleteno, saj obstaja veliko oblik »rekreacije na prostem«, ki jih urejajo zelo različna pravila. Nekatere oblike so strožje, druge bolj ohlapno regulirane, in sicer prostorsko, časovno in tehnično, kar pomeni, da določenih rekreacijskih dejavnosti ne moremo početi kjerkoli, kadarkoli in s kakršnimkoli tehničnimi sredstvi. Gorskih kolesarjev se je dotaknilo predvsem pravilo, da lahko kolesarijo le na cestah, ne pa tudi na planinskih poteh. Ta položaj so želeli spremeniti, da bi dobili dodatne proge zunaj omrežja cest. Lenart je bil sprva v lokalnem, postopoma in vse bolj pa v nacionalnem okviru prepoznan kot oseba, ki se bori za spreminjanje statusa gorskega kolesarstva v Sloveniji.

Ko sva začela sodelovati, se mi je zdelo upravljanje z rekreacijo nekaj akutnega, do tega vprašanja sem bil tudi pristranski. Zagovarjal sem stališče, da je treba rekreacijo omejiti, če nočemo, da bi človekove prostočasne dejavnosti povsem »preplavile« habitate, kjer imajo svoja bivališča prostoživeče živali. Zato sem iz pogovorov z Lenartom dlje časa povzemal predvsem tisto, kar je ustrezalo temu pogledu na stvari. Pri njem sem opazoval strategije (premišljeno in trajno delovanje na pomembne odnose in spreminjanje njihovega položaja za dolgoročno dosego spremembe) in taktike (posamična dejanja izvajanja strategije z neposrednim učinkom) za spreminjanje statusa gorskega kolesarstva. Tako sem bil manj pozoren na nekatera druga njegova razmišljanja. Z drugimi besedami, etnografski pogled sem usmerjal na konflikt, izhajajoč iz različnih interesov naravovarstvenikov in športnikov, ne da bi zares upošteval osebo, ki je sodelovala v tem konfliktu. Določen konflikt pa je nedvomno obstajal, zato bom najprej predstavil, kako sem ga razumel in opisal.

Lenart je bil nedvomno strateg, pozoren ne le na hipne in neposredne, temveč na daljnosežne in dolgoročne (posredne) učinke svojih dejanj. Prihodnost je dejavno in nenehno premišljal. Znal je tudi natančno locirati akterje (in aktante), ki so kolesarjem pri dosegu cilja ovira ali v pomoč. Tako je ustanovil lokalno podružnico kolesarskega odseka pri Planinski zvezi Slovenije (PZS), ki po zakonu upravlja s planinskimi potmi (glej Kozorog in Poljak Istenič 2013: 75). Poskrbel je tudi, da so akcije tega odseka naslavljale široke kroge, ne le kolesarjev. Po žledolomu januarja 2015

so kolesarji »njegovega« odseka tako urejali poškodovane gozdne poti. To dejanje se ni odrazilo le na poteh, ki so postale bolj prehodne in prevozne, ampak je javno delo prikazal kot poklon družbi, kolesarje pa kot dobre državljanke, ki jim je mar za gozdove.

Zgoraj definirana lokalna pripadnost je bila ena od osrednjih gonilnih sil njegovega pogajanja za status gorskega kolesarstva. Zaradi ugodnih naravnih danosti domačega okolja je tej rekreaciji pripisal razvojne možnosti, ki lahko »njegovemu« kraju prinesejo lepšo prihodnost. A tudi na strune pripadnosti je znal ubirati strateško:

Za dobro počutje v [domači dolini] in dolgoročni razvoj je njen sonaravni razvoj nujen, kar pa hkrati absolutno ne pomeni prepovedi vožnje v naravnem okolju za kolesarje. Senožeti in gozdne poti se že desetletja zaraščajo, spomeniki iz 1. sv. vojne – mulatjere pa propadajo. Tudi mi smo del tega naravnega okolja in mlada generacija se bo na tem področju ostro uprla, saj tudi iz eksistencialnih razlogov ne bo dopustila, da bi potencial, ki se skriva v kolesarskem turizmu, ostal neizkoriščen, mladi pa bi se morali izseliti v tujino. (Lenartov zapis; zaradi prikrivanja identitete vira ne navajam)

Po eni strani je torej dramatično naslikal propadanje kraja, ki ga ljudje zapuščajo, z zaraščanjem pa ga požira (zaščiten) narava, po drugi pa upanje, ki ga vidi v neizkoriščenem rekreacijskem turizmu »v naravi«.

Posebej dosledno sem strateško plat njegovih dejanj opazoval pri organizaciji festivala rekreacije na prostem, ki ga je skupaj s somišljeniki začel leta 2013. Na najinem prvem srečanju, še pred prvo izvedbo prireditve, mi je povedal, da ne pripravlja le rekreacijskega dogodka, ampak gradi orodje za spreminjanje statusa gorskega kolesarstva. Lenart je festival predvidel kot magnet za športnike in medije, ki lahko sporočila kolesarjev ponesejo dlje, kot jih javnost sicer sliši. Povrhu naj bi se odrazil v ekonomskih kazalcih, zato bi utegnil že kmalu igrati vlogo pogajalskega orodja, kajti na stran kolesarjev in proti obstoječi zakonodaji naj bi predvidoma stopili javni turistični delavci, nosilci lokalnih oblasti in turistični podjetniki (glej Kozorog in Poljak Istenič 2013: 76).

To, da etnografsko sodelujem s strategom, sem ugotavljal tudi z analizo omrežij. Iz njih bom izpostavil en sam, a zelo pomemben profil akterjev. Gre za mednarodno dejavne in uspešne podjetnike s področja gorskega kolesarstva, s katerimi je redno sodeloval in se zgledoval pri oblikovanju lastnega ideala osebnosti. Izbira ni bila naključna, čeprav je nekatere srečal po naključju. V njih je namreč prepoznal avtoriteto, ki lahko lokalnim in nacionalnim odločevalcem prepričljivo pokaže, da je gorsko kolesarstvo pomemben sodoben družbeni in ekonomski pojav. Tako je na primer v promocijske filme omenjenega festivala vključil nemška podjetnika, ki govorita o Lenartovem domačem kraju kot »gorskokolesarskem raj«, kjer pa so težave z zakonodajo.

Tudi na konferenci »posel-poslu« o kolesarskem turizmu aprila 2013, katere soorganizator je bil, je o gorskem kolesarju kot »idealnem turistu« predaval nemški podjetnik. Ti javni nastopi podjetnikov so nedvomno imeli določen učinek. Kot je povedal župan, podpornik že omenjene konference »posel-poslu« leta 2015, so »možnosti za širitev in nadgradnjo skupne ter enovite kolesarske zgodbe oziroma enotne turistične destinacije v prostoru Alpe Adria [...] brezmejne«. Ljudje na javnih položajih, predvsem pa ljudje iz turizma, so postali Lenartovi podporniki in zavezniki pri urejanju zakonodajnega problema.

Kot močan akter se je izkazala tudi kolesarska koalicija Odprimo poti, ki jo je Lenart soustanovil, pozneje pa postal njen predstavnik. Ta – takrat še v povojih – je leta 2014 pomembno vplivala na spremembe kolesarjem nenaklonjene zakonodaje. A na tej točki moram pustiti ob strani status gorskega kolesarstva in Lenartovo vlogo pri njegovem spreminjanju ter se vrniti k Lenartu kot osebi. Iz zgornjih primerov sledi, da je strateg, ki se stvari loteva z mislijo na prihodnje učinke. V nadaljevanju pa bo – z vidika preučevanja osebe – postalo pomembno tudi to, da je bil eden od premišljenih učinkov dela na področju kolesarstva tudi javno priznanje njegovemu lastnemu delu, ki ga je prejemal v obliki obsežne medijske pozornosti, nagrad, mednarodnih nastopov in ne nazadnje srečanja s predsednikom Republike Slovenije.

Eno je gotovo: Lenart je spreten v povezovanju v takšne in drugačne skupine, mreže in zavezništva. Različnih povezav, ki jih je sestavil in v njih sodeloval, je preprosto preveč, da bi naštel vse. Je torej človek sodelovanja, iz lastne izkušnje pa moram dodati, da išče tudi dialog z »nasprotniki«. Pri najinem etnografskem delu o kolesarstvu je dobro vedel (in na to sem ga večkrat opozoril), da imava na ekologijo rekreacije precej različne poglede. Zato me je včasih presenečalo, ker se je bil pripravljen potrpežljivo sestajati z mano in mi kot idejnemu nasprotniku vztrajno argumentirati svoje poglede. Enkrat sem ga zato vprašal, kako je sodelovati z mano, ko pa veva, da se ne strinja. Odgovoril je, da s pogovori spoznava in oblikuje nove poglede, obenem pa verjame, da se bo spremenil tudi moj pogled, pa tudi, da sam išče kompromise, zato verjame, da so jih tudi drugi zmožni. Nazadnje me je v to res prepričal, saj sem pogled na rekreacijo sčasoma (ne le zaradi pogovorov z njim, a tudi zato) spremenil (glej Kozorog 2015). Pogovor ima torej v njegovem življenju veliko vlogo. Kot mi je omenil, prek njih definira svoje delo in smoter dela, obenem pa idejam, ki obstajajo šele kot skice, slutnje in razpršene misli, oblikuje trdnejše oblike:

Stalno debatiram. Ampak hkrati tudi spreminjam. Ubeseđim misli. Recimo: midva sva že prežvečila te stvari, vse to, in se mi opravičuješ vnaprej [ko ga pokličem za pogovor ali ponovljeni intervju], kar sploh ni treba. Ampak Lenart vedno reče ja, tudi če se takoj ne javim, tako kot včeraj. Čez en mesec

bova pa še enkrat [delala intervju]. A ni zanimivo? [...] Jaz sem bil res v dvomu, ti priznam. Ampak mislim, da sva par povezav ful dobro naredila. [...] In potem imaš oni intervju, oni pogovor, ono misel, in to dejansko gradiš, gradiš non stop, napreduješ, s pogledom, mislijo. Ostriš. Osmišljuješ neke relacije. Najini pogovori ... bi rekel jaz, kakšen dan, ko se mi ne da, ali pa kdo drug še sploh, kaj filozofirata že vsega skupaj kar nekaj ur. Ampak glej, ti priznam, da so mi ziher zelo pomagali v nekem drugem pogovoru. Absolutno. In ta današnji pogovor, na četrtkov intervju, kamor sem vabljen, ga boš ti prepoznal, dva momenta notri, in boš rekel: ma glej, to je pa zgradil z mano [...].

Aktivist in podjetnik

To, kar Lenart dela za gorsko kolesarstvo, opredeljuje kot aktivizem.⁶ Aktivizem definira srčno: »Ti aktivisti, ki smo, spreminjamo svet na bolje.« Rekreacijo v tej povezavi – ne nujno srčno, ampak tudi za strateško argumentacijo – opredeljuje kot obliko druženja in kakovostne porabe prostega časa ter kot vir zdravja in sreče ljudi. Rekreacija torej v teh pogledih domnevno spreminja svet na bolje, a najprej morajo zatrti rekreacijo aktivisti sploh osvoboditi. A če lahko v tovrstni opredelitvi rekreacije – tj. rekreacije, kot je pisana na kožo sodobnim režimom vednosti (glej Bajič 2014) in jo zato aktivisti tudi uporabljajo – prepoznavamo strateško argumentacijo, je Lenart poleg stratega tudi srčen aktivist. To postane, ko rekreacijo povezuje z izboljšanjem ekonomskega in družbenega stanja perifernih območij, kakršno je njegovo domače. Takrat je spreminjanje sveta na bolje mišljeno kot spreminjanje usode domače in podobnih regij. A kakršne koli so že različne modalnosti njegovega praktičnega aktivizma, razpetega med srčnostjo in strategijo, je družbeni aktivist tudi tista predloga osebnosti, ki si jo je postavil za vodilo in premislek lastne življenjske poti. K temu se bomo vrnili v nadaljevanju, najprej pa spoznajmo, kaj še ga idejno usmerja pri premišljanju lastne vloge v svetu.

V najinem zadnjem pogovoru (tik pred pisanjem tega članka) se je po branju neke revije vprašal, mar sveta na bolje ob aktivistih ne spreminjajo tudi nekateri podjetniki. Kot primer je navedel znano spletno aplikacijo, za katero njeni tvorci trdijo, da za njo stoji ideja demokratizacije

⁶ Ideja aktivizma je v sodobni Sloveniji prežeta z dvoumnostmi, saj ima lahko zgodovinsko (npr. aktivist OF), sodobno »politično« (npr. levi aktivist) in sodobno »nepolitično« konotacijo (npr. aktivist za legalizacijo konoplje). Aktivizem, kot bo razvidno iz Lenartovega pogleda, lahko v enem od vse bolj aktualnih pomenov zadeva tudi širše vizije in projekte spreminjanja družbe. Takšen aktivizem spodbujajo tudi mediji, saj je uspešne (sprva pogosto prostovoljne) projekte mogoče pretvarjati v tržne proizvode (zgled za to so npr. tesne povezave med nekaterimi okoljevarstvenimi aktivisti, podjetji in mediji).

družbe. Dialektika dveh kategorij, podjetnika in aktivista, pa ga je v monologu nazadnje pripeljala do zaključka, da je med njima vendarle nekaj bistvenih razlik. Predvsem ta, da podjetniki svoje stvari delajo najprej zaradi osebnega dobička, medtem ko je za aktiviste na prvem mestu družbena sprememba. Podjetnik torej lahko ustvarja družbene spremembe, vendar mora zlasti paziti na ekonomski priliv. Aktivistu pa to ni glavni cilj, saj lahko v delo na družbenih spremembah vlaga prosti čas, ekonomsko pa se napaja od drugod, na primer kot zaposlena oseba. Zato se po njegovem aktivist in podjetnik vedeta drugače; ko se razmere zaostrijo, postane aktivist uporniški, medtem ko se podjetnik raje drži v zaodruju barikad. Tudi že prej je v svojih javnih razpravah o kolesarski zakonodaji poudarjal svojo neprilagojenost in uporniški odnos, na primer s primerjavo svojega dela z zgodovinskim kmečkim uporom v domači regiji in z dejavnostjo svojega deda kmeta. Na konferenci *Natur Alpe Adria* leta 2016 je izjavil: »*Imamo se za upornike. Love and rebellion have things in common!*« Svojega deda pa je občinstvu predstavil kot kmeta, ki je delal v težavnih razmerah hribovitega sveta, danes pa se vnuk bori, da bi ta isti svet postal ekonomski vir novih generacij tam živečih ljudi; in čeprav ded v rekreaciji ne bi videl smisla, bi boj za prihodnost perifernega območja gotovo podprl. Kot ugotavlja, takšna drža ni skladna z držo podjetnika, ki bo vselej raje previden, kaj in kdaj nekaj izjaviti javno in kako globoko zagristi v tako trd oreh, kot je spreminjanje zakonodaje. Podjetnike na področju rekreacije zato vidi kot podpornike, vendar takšne iz ozadja. Lenartova opažanja o različnih vlogah in naravnostih dveh družbenih akterjev se nam podvojijo v družboslovnih raziskavah, ki so v antropologiji zaznamovale različne akademske tradicije. Podjetnika so antropologi obravnavali kot osebo, ki je zmožna v specifičnih družbeno-kulturnih okoliščinah sama organizirati profitno delo (Rosa in Caulkins 2013). Drugačen pa je družbeni aktivist, katerega motivacija ni najprej zasledovanje dobička, temveč spodbujanje in ustvarjanje družbene, politične, okoljske, ekonomske ali drugačne spremembe za drugačno družbo; tudi antropologje so v tem oziru razumeli kot potencialne aktiviste (Low in Engle Merry 2010). Aktivist in podjetnik sta torej tako v očeh obravnavanega akterja kot v očeh družboslovja dva relativno različna subjekta številnih sodobnih družb.

Vendar pa je antropologija v zadnjem obdobju – predvsem v povezavi z raziskovanjem zgodovinskega in mednarodnega pojava neoliberalizma – podjetnike odkrivala tudi v vlogi družbeno zaželenih »družbenih arhitektov«. Vladne zaposlitvene politike, šole na vseh ravneh, mediji, posamezniki z javnim glasom itn. v tem zgodovinskem trenutku namreč podjetnikom pripisujejo dve pomembni vlogi: ustvarjanje dobička in utiranje novih, doslej neslutelih poti v prihodnost, tudi takšnih, ki zmorejo prinesiti velike družbene spremembe »na bolje«. Lenart se je zato (glej

zgoraj) čisto spontano vprašal, ko je v neki reviji prebral članek o demokratični viziji računalniške aplikacije, mar niso danes ravno podjetniki najpomembnejši (in dodal bi lahko najvidnejši) družbeni aktivisti.⁷ S portreti uspešnih posameznikov zgled družbeno koristnega podjetnika širijo mediji in popularna kultura; v Sloveniji so v tem pogledu izpostavljeni Ivo Boscarol, Joc Pečecnik, Marjan Batagelj, Iza in Samo Login, globalno pa recimo ljudje iz sveta računalniških tehnologij, ki s filmskimi uprizoritvami že dobivajo mitske razsežnosti (npr. Steve Jobs). A medijsko izpostavljeni inovatorji in bogataši so le vrh ledene gore, ki naj služi kot metafora sodobnega kapitalizma, kajti na njej so še številni manjši in še manjši in celo mikro podjetniki, ki si vsak po svoje utirajo poslovno in obenem življenjsko pot k vrhu gore. Ta karikatura deluje kot nauk za ocean tistih spodaj, ki se (še) niso podali na omembe vredno poslovno pot, čeprav primeri z gore kažejo, da ima vsakdo dobre možnosti se povzpeti, kajti vsak domnevno razpolaga z vsaj kakšno izjemno veščino. Če to karikaturu družbe predstavim malo drugače, gre za to, da posameznik od vsepovsod »poslušaj«, naj kot odgovorna oseba (ali kot član kakšne skupine) upravlja s seboj (ali skupino) na način, da lastne (ali skupne) veščine in znanja oblikuje in promovira tako, da jih bodo drugi na trgu kupili, s čimer bo ustvaril uspeh.

Danes delo na sebi kot na projektu (Foucault 1988) tematizirajo številni antropologi, ki osebnostno samogradnjo povezujejo z zgodovinskimi, kulturnimi in sistemskimi specifikami držav, regij in krajev, kjer preučevani subjekti delujejo – tako Alexei Yurchak (2003) piše o diskurzivni produkciji novega podjetnika v Rusiji, Carla Freeman (2007) o subverzivnih karibskih podjetnicah in njihovi vlogi pri ustvarjanju novega družbenega razreda, Filippo in Caroline Osella (2009) o ideologiji dobrodelnosti med muslimanskimi podjetniki v Kerali, Ahmed Kanna (2010) o vladnem ustvarjanju ideala prožne in obenem korporativne mlade osebe v Dubaju, Ilana Gershon (2016) o osebnostnem znamčenju v ZDA, Valerio Simoni (2016) o zmedeni predstavi socialnega in podjetnega posameznika med kubanskimi migranti v Španiji, Nina Vodopivec (2012) o sistemskih zahtevah po samoodgovornosti v obliki samopodjetizacije v posocialistični Sloveniji itn. Skupno vsem naštetim je, da je družbeno (in sistemsko) zaželeno značilnost posameznika – seveda različno razumljena in udejanjana v navedenih in drugih kontekstih – »prožnost« oziroma zmožnost naglega spreminjanja svoje samopodobe, zunanje podobe in veščin glede na trenutne in vselej naglo spremenljive okoliščine, predvsem potrebe trga

7 V nekem drugem pogovoru je sicer komentiral, da mediji za razna »imena« tednov, mesecev in let danes pogosto izberejo družbene aktiviste, precej redkeje pa podjetnike. Obe njegovi izjavi kažeta na to, da imata podjetnik in aktivist javno prepoznavnost, da delujeta kot relativno ločeni predlogi osebnosti in da Lenarta obe osebno nago-varjata.

(Ong 2006). Sodobni – globalno v marsičem poenoteni – družbeno-ekonomski sistemi torej postavljajo posameznika v položaj izrazite samorefleksivne samopodjetizacije. Za Lenarta, podobno kot za številne iz njegove generacije in mlajše (o tem sem se prepričal z vzporedno raziskavo mladih podjetnikov v Sloveniji; glej spodaj), je takšno razumevanje subjekta precej samoumevno. Čeprav je aktivist, ki se kot prostovoljec ukvarja z domnevno dobrobitjo družbe, je vselej izhajal tudi iz predstave, da »svet« pogosto naprej vlečejo inovativni podjetniki, ki pionirsko preizkušajo še neznane potenciale bodisi tehnologij bodisi konkretnih okolij. In čeprav je po izobrazbi diplomirani ekonomist, šola gotovo ni bila edino okolje, kjer se je oblikoval njegov pogled na podjetnika. Kot rečeno, je bil s podjetniki obkrožen v različnih etapah svoje kariere, cenil je njihovo delo in se z njimi identificiral. Zato je želel podjetniške »zgodbe« udejanjati tudi sam; ustanovil je več (ne nujno uspešnih) podjetij, od rekreacijskih in poslovnosvetovalnih do dogodkovno-festivalskih. Pri svojem delu – tako podjetniškem kot aktivističnem – je aktivno uporabljal tudi jezik znamčenja, tj. oblikoval je številne blagovne znamke, ki bi dejavnostim dajale vidnost, razpoznavnost in bi zbujale želje. Vztrajno je tudi bral literaturo, ki s psihološko terminologijo in primeri uspešnih ljudi (pogosto podjetnikov) daje navodila za izgradnjo uspešne (podjetniške) osebnosti.

Kot trdijo nekateri (»mladi«) prebivalci Slovenije, je za lastni uspeh, pa tudi za boljšo prihodnost države s socialistično preteklostjo, treba ustvariti drugačno miselnost oziroma – ker to pogosto opredelijo v angleščini – *mindset*. To sem v študijskem letu 2016/2017 ugotavljal v sklopu študentske etnografske raziskave mladih podjetnikov v Sloveniji, izvedene kot del študijskega procesa na Univerzi v Ljubljani (glej Arhivski vir 1).⁸ Tako je 23-letni podjetnik iz Kranja povedal, da »oče dela v neki firmi, taka večja firma je, korporacija, kot tržnik, komercialist, v tem smislu vem, da nima izkušenj z novimi firmami, čisto je drugače v malem podjetništvu. Tako da sem si sam izoblikoval ta mindset, pa v bistvu to, da sem šel na svojo pot.« Podjetnik iz Kamnika, star 27 let, pa, da »sigurno vpliva na postavljanje ciljev mindset, meni se zdi, da je to v bistvu najbolj pomembna stvar, se pravi, kako ti gledaš na ta cilj. [...] Ne vem, se mi zdi, da tudi če velik cilj gledaš tako, da boš zmogel, boš lažje do njega prišel, kakor če si še na začetku predstavljaš, kako je to nemogoče.« Ciljna naravnost in vera v lastne zmožnosti je gonilo lastnih in družbenih izboljšav oziroma – kot je mladim, ki želijo postati podjetniki – svetoval 32-letnik iz Kranja: »Razmišljati o

problemih, ki so okoli nas, kako bi jih rešili, in če imajo rešitev, dobite si mentorja. Res. Dobiti mentorja.« Zahteva po izboljševanju sebe in iskanju inovativnih rešitev za probleme na poti do cilja je postala v veliki meri institucionalizirana, podprta sistemsko v obliki podjetniških inkubatorjev, medijsko, pa tudi z novimi poklici, kot je podjetniški mentor. Eitan Wilf (2015) na primeru ZDA (vse pa kaže, da ima model širši pomen) prepričljivo dokazuje, da institucionaliziran pritisk na poslovno inovativnost to spreminja v rutinsko, a je obenem tudi motor naglega kulturnega razvoja. Zdi se, da to dela podjetništvo še posebej privlačno, kajti s »pravo idejo«⁹ prav lahko postanemo novi gurugi družbe prihodnosti.

Svoje misli o ciljih, izboljševanju sebe in svojih veščin, o vlogi mentorjev in poslovno-psihološki literaturi je z mano delil tudi Lenart. Velja pa začetni pri njegovem vzporejanju teh naukov z opazovanjem okolice, kjer je odrasčal. Kot sem že izpostavil, je ta dušila posameznikovo pobudo, torej značilno potezo podjetništva. V enem od pogovorov je to opisal z izvirno družino, ki ni izstopala in izstopanja ni spodbujala:

Vsaj v štartu nas ožje okolje usmerja, določa. Moja prva slika je, bom zelo iskren, vse je lepo. In ja, saj ja, ampak... [tišina] obstajajo pa tudi druge možnosti. Se pravi, mogoče [je organizirati življenje tudi tako], da je še vedno lepo, ampak nek drug nivo ali drugačen pristop do poslovnega življenja. [Čez čas nadaljuje v navezavi na lastno delo:] Jaz sem moral agresivnost dodati, ker mi nikoli ni bila priučena. [Vprašam, kaj so bili starši.] Nobene javne funkcije, politika ne, zdaj govorim iskreno: 'Nastavi drugo lice, če se zaostri, se umakni.' Tudi v gospodarstvu, kjer je bil oče, ko se je zaostri, se je umaknil.

Očetovo naravnost je poleg s krajem povezal s socializmom kot drugačnim zgodovinskim okvirom posameznikovega delovanja. Ker pa je med očetovim ekonomskim znanjem in gmotno skromnostjo ter odmaknjenostjo iz javnega življenja opažal neskladje, ga je na študiju ekonomije najprej zanimalo, »kaj dela ljudi uspešne oziroma kdo je zares uspešen oziroma kdo bi moral prosperirati v družbi,« po študiju pa »sem odvrget tisti recept 'bodi priden in studiozen'« in »raje poiskal neko uporniško sceno [tj. gorsko kolesarstvo], ki pa vseeno rine v gospodarstvo, in predelal določene strahove in tabuje, koliko agresiven si upam biti.« Lenart zato svojo odločitev, da bo hodil po ne-

9 'Prava ideja' je naslov oddaje na TV Slovenija, ki predstavlja uspešne podjetniške »zgodbe«. Podjetniške začetnike pa nagovarja POP TV z oddajo 'Štartaj Slovenija'. V zvezi s slednjo se mi je pripetil naslednji dogodek: na enem od srečanj je Lenart prejel telefonski klic in klicatelj_ica se mu je zahvalil_a za darilo. Lenart je odgovoril, da je sicer iskal neki drugi izdelek iz oddaje 'Štartaj Slovenija', ne pa tega. Ko sem ga nato vprašal o oddaji, je odgovoril, da sicer ni gledal vseh epizod, a po njegovem je oddaja kakovostna, saj ponuja in širi pozitivno razmišljanje.

8 Za podrobno analizo štiridesetih etnografskih izdelkov tukaj ni prostora. Upam, da mi bo čas dopuščal to napraviti drugje. Na tem mestu se zahvaljujem vsem študentom, ki so sodelovali v raziskavi, posebej pa trem, katerih dela navajam: Tamara Lončarič, Pia Magister in Neža Bedenčič.

uhojeni poti, razume kot pogumno življenjsko odločitev, zanj pa si je najprej moral zgraditi drugačen *mindset*.

To samopodjetniško naravnost pa je bolj kot podjetnik udejanjal kot aktivist, čeprav so se različne modalnosti ene in druge vloge v praksi izmenjevale, dopolnjevale in mešale. A če so se praktične vloge tako ali drugače ustvarjalno kombinirale, to še ne pomeni, da kot predlogi osebnosti aktivist in podjetnik nista obstajala tudi ločeno. Naj to ponazorim z dialogom iz skupinskega intervjuja, ki smo ga raziskovalci v projektu *Misliti bodočnost* z Lenartom opravili v maju 2017. Lenart je takrat zagovarjal stališče, da so podjetniška ideja, iniciativa in volja tiste, ki lahko povlečejo njemu dragoceno domačo regijo v boljšo prihodnost. Domači kraj je opisal kot oko orkana v dobrem in slabem, tj. kot kraj, kjer najdemo danes vse redkejši in zato čislani mir, a obenem ta mir sredi orkana predstavlja tudi negativno tišino nedogajanja, v kateri za iniciative in spremembe ni dovolj moči.

Gledal sem [zemljevid], kjer je povzeto letališče, glavni centri in avtocesta. In sem videl, da je [domači kraj] v središču. Torej je to oko orkana. Je tukaj pravi mir; včasih se čas res ustavi. [...] Drugje v Sloveniji vse poteka hitreje, tudi ljudje so malo bolj business oriented, vse malo bolj drvi. Tukaj pa dejansko greš v en modus malo bolj nazaj, malo bolj počasi je vse. [...] Opažam, ker veliko stvari razvijam tudi na državnem nivoju, da imamo ta problem samozavesti, podjetnosti, karakter slovenski, ki pa je tukaj le še potenciran. [Vprašanje: v kakšnem smislu slovenski?] Ni ravno ameriški, yes, we can!, ali da potržiš, zelo smo počasi glede tega, tukaj [v domačem okolju] pa še toliko bolj.

Za tem pa je z neprikritim občudovanjem predstavil mednarodno uveljavljeno kulinarično mojstrico in gostinsko podjetnico, ki je iz lokalne gostilne naredila globalen magnet za gurmane, kot zgled, da je tudi v tem okolju mogoče vizionarsko in podjetniško delovati ter spreminjati okolico »na bolje«:

Zaradi nje upam, da bodo vsi ponudniki, običajni, malo na samozavesti dobili. Da se gredo malo lokalno prebujati. Tega pri nas [domače okolje] sploh ni bilo, zdaj šele. In [navede ime podjetnice] je samo paradni konj, ki nam daje malo samozavesti in prepoznavnosti.

Doda, da si je v zadnjem času takšnega primera osebno srčno želel: »Pač kot nek mlad ... [tišina] aktivist, joj, ha, ha, ha. To so zdaj pisali po časopisih, ampak bo treba ustaviti.« Raziskovalka 1: »Zakaj?«

Lenart: »Ni mi več všeč.«

Raziskovalka 1: »Več?«

Lenart: »Ne. Jaz sem zdaj dobil nagrado za pretekle zasluge na področju aktivizma.« [...]

Raziskovalka 2: »Kaj bi pa rad, da bi pisalo?«

Lenart: »Normalno: podjetnik. Čisto normalen član druž-

be, ki lahko zaposlim koga, ki ga lahko dam v projekt in da delamo. Le to. Dajmo reči, [imenuje podjetnico, ki jo je dal za zgled] je bila tudi to, kar sem zdaj razlagal: malo aktivistka, njen angažma in borba, če tako gledaš. Ampak danes končno normalno in uspešno posluje. In se razvija. Jaz pri sebi bi enako.«

Aktivist ali podjetnik? Izbiranje poti med dvema modalnostma prihodnosti

Zaključek zgornjega poglavja je pomenljiv, saj kaže na to, da se aktivist in podjetnik – praktično prekrivajoči se vlogi, a za akterja tudi ločeni predlogi osebnosti – borita za prevlado v Lenartovem sebstvu. Na ta boj, ki je pravzaprav osrednja tema članka, sem postal pozoren tik pred koncem leta 2016, ob kavi v nekem baru. Poglejmo v takratni dnevniški zapis:

Srečanje odprem z izjavo, da se ob novem letu srečujeva že tradicionalno. Lenart: »Ampak tokrat bova brez diktafona.« Oba se smejeva, jaz rečem, da posnetega gradiva še nisem uporabljal, on doda, da bo mogoče nekoč v prihodnosti predstavljalo dokument o nekem razmišljanju, nekih idejah. Večera nisem želel preveč obremeniti s problematikami, ampak se zgolj srečati in mu jasno sporočiti, da bi ga rad naslednje leto večkrat intervjuval kot nekoga, ki razmišlja in deluje tako, da ustvarja spremembe v lastnem okolju. [...]

Omeni, da si stanovanja v Ljubljani ni več mogel privoščiti oziroma mu je bilo pomembnejše tistih nekaj sto evrov vložiti v promocijo svojega festivala. [...] Verjame, da bo festivalu uspelo, sicer ga bo prodal. [...]

Vprašam ga, kako mu gre sicer. Pravi, da ne najbolje, da bi potreboval vsaj nekaj stalnih plačnikov, da bi se lahko preživljal. Trenutno nima nobenega stalnega priliva. [...] Pove, da službe upravitelja hotela [za katero je kandidiral] ni dobil, je pa prišel v ožji izbor. Zdaj svetuje na področju športnega turizma in tu in tam izda kakšno fakture. [Izpuščeno: podrobna pripoved o poslovnih in aktivističnih dejanjih in idejah.]

Najbolj pa ga jezi, ker dela vse v zvezi s kolesarstvom brezplačno. Tako je zdaj postal vodja konzorcija [Odprimo poti], spet brezplačno. [...] Ostali so si oddahnili, ker so dobili koordinatorja, a on ni prepričan, da je storil pravilno. Konec koncev nima projektov za preživetje, nima več niti kolesa [tega je prodal, da je finančno pokrival svoje aktivistično delo], hkrati pa se bori za destinacije, za razvoj turizma, za spremembo zakonodaje. To je protislovje, s katerim živi. Po eni strani se bori z ministrstvi, po drugi to dela v imenu turistične industrije, obenem pa sam nima za preživetje. Zato je v konzorciju zahteval, da zagotovijo sredstva za njegovo delo. [...]

V zadnjem obdobju se je sicer znebil nekaterih prostovoljnih vlog, kot je načelovanje odseku za turno kolesarstvo pri lokalnem planinskem društvu. [...]

Na koncu pogovora se pokaže, od kod izvira vse večji dvom v lastno delo. Omeni prijatelja, Ljubljana, ki ima enako let kot on (35), a ima dve zelo uspešni podjetji in eno v nastajanju. [...] Očitno je, da je Lenartu za zgled. Opisuje ga kot osebo, ki z lahkoto potuje po svetu in vmes sklepa posle. [...] Osebo torej opisuje kot človeka idej, ki jih zna spremeniti v posel. Za razliko pa sebe vidi kot osebo idej, ki pa poslovno šepa. Njuno nedavno srečanje je bilo posebej razsvetljuječe: ko je Lenart začel govoriti o zakonodaji, [...], ga je prijatelj vprašal: »Zakaj to sploh počneš, kaj imaš od tega ti?« Lenart se strinja, da dela stvari kot čisti aktivist, ne da bi razmišljal o lastnem uspehu. Prijatelj ga je streznil, zato se vse večkrat sprašuje, kakšno razmerje vzpostaviti med (in sploh kakšno naj bo idealno razmerje med) aktivizmom in poslom. Pravi, da njegov prijatelj aktivizma ne razume, niti ga ne more, saj se je kot oseba formiral drugače, kot se je sam; njemu pa aktivizem pomeni veliko, ta ga je formiral v zrelo osebo, a obenem je spoznal, da aktivizem ne pelje daleč, da potrebuje tudi posel. [...]

Lenart je dilemo med podjetniško in aktivistično potjo – na tem sestanku sem jo sicer prvič jasno uzrl, a pozneje in za nazaj sem ji sledil tudi skozi druge pogovore in dokumente¹⁰ – zaključil z naslednjimi besedami [po spominu zapisano v etnografski dnevnik nekaj ur po pogovoru]:

Kako aktivizem spremeniti v model? Kako aktivistično zagnanost spremeniti v posel? To, kar na začetku delamo na osnovi strasti, lastnega prepričanja, aktivizma, to ne bo trajalo dolgo, če tega ne bomo uspeli prevesti, spremeniti v poslovni model.

Ideja o spreminjanju hobija v posel je sicer del danes zelo uveljavljene pripovedi, ki jo širijo poslovni inkubatorji, mediji, uspešneži, mentorji itn. (o tem tudi v Arhivski vir 1). Ta v obravnavi pa je še en dokaz za to, da gre za ločena, povrhu pa tudi hierarhična ideala osebnosti. Lenart o »pravem podjetniku«, ki zares tvega, pripoveduje s spoštovanjem; enako spoštuje aktiviste, toda z lastno izkušnjo neplačanih računov ugotavlja, da ta vloga ne more kar trajati. Poleg tega podjetnika definira kot normalnost, aktivizem pa kot odklon, ki ga pozornost medijev sicer nagrajuje in navdihuje. Aktivizem tako po njegovem mnenju – posebno s podjetniškega gledišča – zaznamuje predvsem začetne faze odrasle življenjske poti, ko človeka poganja zagnanost, nato pa mora prarasti v razvitejšo (hierarhično višjo) fazo pod-

jetništva – ali pa propasti. Uspešen podjetnik pa je pozneje seveda lahko aktivist, dobrodelnež, izboljševalec družbe ipd., saj se – kot smo videli v prejšnjem poglavju – danes pogosto prav podjetnika oglašuje kot najboljšega aktivista. Toda v Lenartovem sebstvu nobena od opisanih predlog osebnosti ni prevladala, ampak sta v daljšem obdobju sobivali in se pogajali, katera bo definirala njegovo osebo in zanj pomembne modalnosti prihodnosti. Najprej ponovimo, da za Lenarta aktivist in podjetnik delujeta kot objektivizirani predlogi. Prvi je izboljševalec družbe, ki pa ne tvega nujno veliko, čeprav je uporniški in utegne biti javno bolj izpostavljen; drugi sicer poskrbi najprej zase, je pa v določenem pogledu celo bolj pogumen, saj v boju na trgu stavi vse, kar ima. Za to obravnavo je posebej pomembno, da dve podobi »mečeta luč« na različni prihodnosti, saj prvo osebo akter povezuje z družbeno dobrobitjo in okolico, za spremembo katere si prizadeva, drugo pa povezuje z lastnim uspehom na trgu in življenjsko potjo. Zato trdim, da s tehtanjem teh idealov osebnosti oseba tehta tudi različni modalnosti prihodnosti, torej obliki oziroma »obsega« akterju pomembnih prihodnosti (prim. Robbins 2004). Kot je v svoji analizi prijatelja podjetnika zatrdil Lenart, njegovo družbeno slepoto povsem razume, saj se je kalil v nekem drugačnem okolju, očitno takem, kjer refleksija skupne prihodnosti ni bila zelo pomembna. Sam pa občuti močno pripadnost kraju in sokrajanom, kjer je premišljanje lokalne prihodnosti družbena praksa, zato je »obseg« pomembne prihodnosti zanj širši kot pri prijatelju. Aktivizmu in delovanju za prihodnost kraja pripadanja se torej ne more in ne želi odpovedati tako zlahka, kot od njega zahtevajo danes prevladujoče pripovedi (ki mu jih posredujejo tudi prijatelji), čeprav to pogosto dela na račun lastne (podjetniške) prihodnosti.

A prehitro bi bilo trditi, da je Lenart nekakšen naivnež, ki v korist drugih žrtvuje sebe. Zadeva je večplastna. Lenart iskreno pove, da tudi njegovo aktivistično delo v osnovi poganja skrb zase. Ali drugače, svoje delo vidi po eni strani kot delo, usmerjeno k družbi, kot aktivizem, po drugi pa kot samoizgradnjo, kamor umešča učenje, sodelovanje z drugimi, samoznamčenje, podjetništvo itn. – k temu pa doda, da eno poganja drugo, čeprav je temelj vsega prav skrb zase. Če torej z aktivizmom ne bi gradil tudi lastne osebnosti, bi ga verjetno na določeni stopnji opustil. V tem skupku postane jasneje, zakaj – poleg tega, da je bil socializiran v okolišu, ki je spodbujal premišljanje (redkeje pa tudi usmerjanje) prihodnosti lokalnih danosti – še vztraja kot aktivist. Prav rekreacijski aktivizem – in ne podjetništvo – ga je namreč zgradil v ugledno javno osebo, nagajeno s pozornostjo javnih občil, nagrado javnosti, sodelovanji z ugledneži itn. Doslej je torej »njegov« aktivist dobil bistveno več priznanj kot podjetnik, zato je kvečjemu aktivist tisti, ki osebnemu podjetniku daje upanje, da se lahko še razvije. Čeprav ideala osebnosti v Lenartu povzročata določeno napetost, saj občasno zavirata drug dru-

10 Eno leto pred opisanim pogovorom mi je predstavil odločitev, da bo postal lobist. To odločitev danes interpretiram kot razrešitev nakazane dileme, saj lahko lobista razumemo kot združitev podjetnika in aktivista, torej kot plačanega spreminjevalca družbe.

gega, lahko pa se pokažeta kot drug drugega dopolnjujoča in ustvarjalno produktivna (prim. Robbins 2004), pa ostaja tisti, ki je ekonomsko manj pomemben, temelj njegove poti v prihodnost. A s tem njegova dilema ostaja nerazrešena, saj je »normalnost«, kot se je izrazil, v podjetniku, ne pa v aktivističnem »posebnežu«.

Zaključek

Michael Lambek je v članku o kontinuirani in diskontinuirani osebi (2013) predlagal univerzalne lastnosti osebe. Kot kontinuirana oseba z dejanji potrjujemo lastno integriteto in s tem v sebi vzdržujemo določeno enotnost. Tako kot je po Andrewu Walshu ritual ne le izpolnitev, ampak tudi ustvarjanje prihodnjih odgovornosti, se za Lambka v tej časovnosti vrši vsako etično dejanje, saj z njim človek vzdržuje kriterije in obveze predhodnih dejanj ter oblikuje obveze do prihodnjih dejanj (Walsh po Lambek 2013: 840–841). Kot osebe pa smo tudi diskontinuirani, saj na življenjski poti vstopamo v različne osebnosti in prehajamo skozi (Mauss 1985 [1938]). Če ta model prenesemo na zgornji portret, ugotovimo, da si je Lenart pri svojih dejanjih resnično prizadeval delovati kot kontinuirana oseba, da bi torej sprotne dejanja potrjevala predhodna in usmerjala konsistentno pot v prihodnost. Obenem pa je tudi diskontinuirana oseba, saj vzdržuje dve zanj pomembni predlogi osebnosti, ki se kot ideala borita za sebstvo, v praksi pa se dopolnjujeta, izključujeta, mešata in še kaj. Svoj skromni doprinos polju antropologije osebe, etike in morale zato vidim predvsem v etnografski dopolnitvi Lambkovega modela, pa tudi kot različico etnografije Joe-la Robbinsa (2004) o možnosti konkurenčnih moralnih naravnosti posameznikovega sebstva. V obravnavani družbi ima torej akter na voljo več javno prepoznanih predlog osebnosti, ki jih je zmožen udejanjati hkrati, čeprav med njimi ni nujno sloge, pri tem pa želi biti »zvest samemu sebi«, torej vzdrževati sebe kot kontinuiteto. Želi pa biti »zvest« tudi družbenemu okolju, kjer se je oblikoval. In želi biti »normalen«, torej upoštevati veljavno hierarhijo družbeno prepoznanih osebnosti. V skladu z aktualnim, neoliberalnim režimom vednosti pa goji zavest, da je svoboden in da je možnih osebnih poti v prihodnost nešteto, na njem pa je, katero bo zgradil.

Prihodnost, kot se kaže na eni oziroma drugi poti, na poti podjetnika ali aktivista, sem torej izpostavil kot pomemben dejavnik, ki nagovarja Lenartovo izbiro. V obravnavanem primeru je dilema povezana z vprašanjem gradnje bodisi osebne bodisi družbene »dobre prihodnosti«. ¹¹ A obenem gre tudi za pragmatično izbiro, ki v zadnji instanci vključuje osebno dobrobit. Ravno izbira družbenega delo-

vanja aktivista je namreč tista, ki se (vsaj »trenutno«) kaže kot najbolj »donosna« za »osebno rast« in družbeno prepoznanje osebe, zato se ji – kljub globoki dilemi, podprti z družbenimi pripovedmi o podjetniku kot najuglednejšem članu družbe – akter noče oziroma ne more odpovedati.

Lenart za zdaj ostaja oboje, podjetnik in aktivist. To pa je zahteven položaj, ki pri njem sproža resne premisleke. Po eni strani se namreč kaže pot »normalnosti«, torej podjetniška pot, ki bi omogočila preživetje njemu in najbližjim, utegnila pa bi prerasti tudi v večjo »zgodbo«, takšno, ki bi podpirala njegova aktivistična hotenja. A za udejanjanje te poti se mu tudi zdi, da bi najprej moral opustiti časovno potratno aktivistično pot. Toda ta že piše »zgodbo«, zato je ni ravno preprosto opustiti. Lenartova dilema je seveda le ena od mogočih dilem v sodobni slovenski neoliberalni stvarnosti, a predlogi osebnosti, ki ju premišlja, živi in udejanja, gotovo nista le njegovi.

Zahvala

Zahvaljujem se Maji Petrovič-Šteger za odlično vodenje projekta *Misliti bodočnost: Primerjalna antropološka študija pričakovanj v jugovzhodni Evropi*, tj. za njeno spodbujanje raziskovanja v smereh, ki jih prej nisem slutil. Zahvaljujem se vsem članicam projekta, Maji Petrovič-Šteger, Nini Vodopivec in Nataši Gregorič Bon, za številne debate, ki so nas idejno bogatile in raziskovalno opogumljale. Zahvaljujem se tudi anonimnim recenzentoma za natančno branje prispevka, nove ideje in zares spodbudne komentarje.

Literatura

- BAJIČ, Blaž: Running as Nature Intended: Barefoot Running as Enskillment and a Way of Becoming. *Anthropological Notebooks* 20 (2), 2014, 5–26.
- CASSANTI, Julia L. in Jacob R. Hickman: New Directions in the Anthropology of Morality. *Anthropological Theory* 14 (3), 2014, 251–262.
- FASSIN, Didier: Introduction: Toward a Critical Moral Anthropology. V: Didier Fassin (ur.), *A Companion to Moral Anthropology*. Chichester: Wiley-Blackwell, 2012, 1–17.
- FAUBION, James D.: *An Anthropology of Ethics*. Cambridge idr.: Cambridge University Press, 2011.
- FOUCAULT, Michel: *Zgodovina seksualnosti: 3. zvezek*. Ljubljana: Založba ŠKUC, 1993 [1984].
- FOUCAULT, Michel: Technologies of the Self. V: Luther H. Martin, Huck Gutman in Patrick H. Hutton (ur.), *Technologies of the Self: A Seminar with Michel Foucault*. Amherst: University of Massachusetts Press, 1988.
- FOUCAULT, Michel: *Rojstvo biopolitike: Kurz na Collège de France, 1978–1979*. Ljubljana: Krtina, 2015.
- FREEMAN, Carla: The "Reputation" of Neoliberalism. *American Ethnologist* 34 (2), 2007, 252–267.

¹¹ V članku obravnavam Lenartov pogled, ki poudarja potrebo po izbiri ene poti. Predlogi osebnosti pa sta v razmerju napetosti, ki je lahko ustvarjalno in produktivno razmerje, zato se njegova življenjska pot ne bo nujno razvila v eni od smeri, ki jih akter prepoznava kot možnosti.

GERSHON, Ilana: "I'm Not a Businessman, I'm a Business, Man": Typing the Neoliberal Self into a Branded Existence. *HAU: Journal of Ethnographic Theory* 6 (3), 2016, 223–246.

KANNA, Ahmed: Flexible Citizenship in Dubai: Neoliberal Subjectivity in the Emerging "City-Corporation". *Cultural Anthropology* 25 (1), 2010, 100–129.

KOZOROG, Miha in Saša Poljak Istenič: The Challenges for Responsible Recreation in the Protect Area of Triglav National Park: The Case of Mountain Bikers. *Academica Turistica* 6 (1), 2013, 71–80.

KOZOROG, Miha: Živali, varovano območje in rekreacija v naravnem okolju: Teoretske in praktične variante s samopremislekom. *Traditiones* 44 (1), 2015, 117–134.

KOZOROG, Miha: Triggering Movement in Places of Belonging: Jazz Festival Organizers as Locals-Cosmopolitans in a Small Slovenian Town. V: Nataša Gregorič Bon in Jaka Repič (ur.), *Moving Places: Relations, Return and Belonging*. New York in Oxford: Berghahn, 2016, 105–125.

LAIDLAW, James: *The Subject of Virtue: An Anthropology of Ethics and Freedom*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.

LAMBEK, Michael: Introduction. V: Michael Lambek (ur.), *Ordinary Ethics: Anthropology, Language, and Action*. New York: Fordham University Press, 2010, 1–36.

LAMBEK, Michael: The Continuous and Discontinuous Person: Two Dimensions of Ethical Life. *Journal of the Royal Anthropological Institute* 19, 2013, 839–858.

LOW, Setha M. in Sally Engle Merry: Engaged Anthropology: Diversity and Dilemmas. *Current Anthropology* 51 (2), 2010, S203–S226.

MATTINGLY, Cheryl: Two Virtue Ethics and the Anthropology of Morality. *Anthropological Theory* 12 (2), 2012, 161–184.

MAUSS, Marcel: A Category of the Human Mind: The Notion of Person, the Notion of Self. V: Michael Carrithers, Steven Collins in Steven Lukes (ur.), *The Category of the Person: Anthropology, Philosophy, History*. Cambridge: Cambridge University Press, 1985 [1938], 1–25.

ONG, Aihwa: *Neoliberalism as Exception: Mutations in Citizenship and Sovereignty*. Durban in London: Duke University Press, 2006.

OSELLA, Filippo in Caroline Osella: Muslim Entrepreneurs in Public Life between India and the Gulf: Making Good and Doing Good. *Journal of the Royal Anthropological Institute*, 2009, S202–S221.

ROBBINS, Joel: *Becoming Sinners: Christianity and Moral Torment in a Papua New Guinea Society*. Berkeley, Los Angeles in London: University of California Press, 2004.

ROBBINS, Joel: Between Reproduction and Freedom: Morality, Value, and Radical Cultural Change. *Ethnos* 72 (3), 2007, 293–314.

ROSA, Peter in Douglas D. Caulkins: Entrepreneurship studies. V: Douglas D. Caulkins in Ann T. Jordan (ur.), *A Companion to Organisational Anthropology*. Chichester: Blackwell, 98–121, 2013.

SIMONI, Valerio: Economization, Moralization, and the Changing Moral Economies of "Capitalism" and "Communism" among Cuban Migrants in Spain. *Anthropological Theory* 16 (4), 2016, 454–475.

VODOPIVEC, Nina: Samoodgovornost – paradigma sodobne modernizacije: Izziv ali grožnja. V: Andrej Studen (ur.), *Pomisli na jutri: O zgodovini (samo)odgovornosti*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2012, 223–245.

WILF, Eitan: Routinized Business Innovation: An Undertheorized Engine of Cultural Evolution. *American Anthropologist* 117 (4), 2015, 679–692.

YAN, Yunxiang: How Far Away Can We Move from Durkheim? Reflections on The New Anthropology of Morality. *Anthropology of This Century* 2, 2011; <http://aotcpress.com/articles/move-durkheim-reflections-anthropology-morality/>.

YURCHAK, Alexei: Russian Neoliberal: The Entrepreneurial Ethic and the Spirit of "True Careerism". *The Russian Review* 23, 2003, 72–90.

ZIGON, Jarrett: *Morality: An Anthropological Perspective*. Oxford: Berg, 2008.

Arhivski vir

Arhivski vir 1: Arhiv Mladi podjetnik: Študentski pisni izdelki v raziskavi *Mladi podjetniki v Sloveniji: Med nujo in vizijo, med iskanjem in ustvarjanjem prihodnosti* pri vajah predmeta Etnologija Slovenije 1 v študijskem letu 2016/2017 – Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, dokumentacija Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo.

“Normal Entrepreneur” vs. “Peculiar Activist”: Searching for Balance between the Person and the Future

The predominant Slovenian modern-day personality-shaping paragon is exemplified in the persona of an innovative and flexible entrepreneur. Successful start-ups and entrepreneurs' life stories are featured in mass media and on several platforms intended to stimulate young people's careers. At the same time, another role model gains public recognition, i.e. the social activist, presented as engaged in volunteerism for the good and sustainable future of society and the environment. Following current anthropological discussions on personhood, morality, and ethics, this article explores one person's – Lenart's – dilemma as to which of these two role models he should actualise. On the one hand, as an activist, Lenart is engaged in solving legal problems concerning specific outdoor recreational activities in Slovenia; in his view, these benefit society as well as ensure the future prosperity of his home area, with which he identifies strongly. For this engagement, he has won outstanding public recognition. On the other hand, although his activism has been publicly recognized and rewarded, he feels that he is also perceived as a deviation from the entrepreneurial “normality”, and that he should pay more attention to his entrepreneurial career. Thus, in addition to activism, he also tries to succeed in a number of entrepreneurial activities. Trying to be an ethical person, he constantly weighs the two personalities and their related careers against his personal and his relevant others' futures in relation to what fully realizing either personality could bring.

This article provides an ethnographic portrait that reflects Michael Lambek's proposition about two dimensions of ethical life. On the one hand, a person judges her/his actions as an accountable/continuous person. At the same time, however, she/he also draws on mimetic/discontinuous models of personality. The ethnographic portrait presents the balancing between the continuous and discontinuous dimensions as a socially embedded and subjectively demanding process.

